

Україна в символічному «біблійному світі»: історичні уроки та перспективи

У зв'язку з подією, яка відбудеться в нашій Академії, варто окреслити низку її смислів та значень з боку раціонального осягнення засобами філософії, соціології або історії – через погляд на культуру та цивілізацію в їх історичному поступі. Скажемо кілька слів про універсальне значення релігійних ідей та символів.

Підстави для духовно неподільної Європи виникали історично в зв'язку з християнізацією та відповідним поширенням серед різних народів біблійної культури та біблійного світогляду, біблійної ментальності. Освоєння Біблії як сакрального тексту передбачало, окрім літургійного застосування, також інкультурацію санкціонованих цим текстом норм та стилів суспільної поведінки до позабогослужбових сфер буття. Таке широке суспільне освоєння й застосування Біблії було і досі є для нас стабільним маркером приналежності до «європейського світу» в усіх його проявах.

Можна твердити, що нинішній «європейський світ», навіть вже будучи глобалізованим явищем, історично поставав як втілення ідеального, символічного «біблійного світу», а «біблійний світ», як осереддя норм і символів, втілювався в різних суспільних та культурних формах. Разом з поширенням християнства відбувалася глобалізація «біблійного світу», долалися локальні обмеження релігійних практик, етнічних ідентичностей та форм організації суспільно-політичного життя.

Понадтисячолітнє перебування України в християнізованому світі, попри розмаїття територіально-політичних конфігурацій, спиралося на приналежність до «біблійного світу». Така приналежність стала надзвичайно важливим символічним маркером та культурно-ідеологічним чинником цивілізованості. Освоєння біблійного тексту – і як сакрального центру богослужбових практик, і як джерела практик етичних, правових, політичних та навіть господарських – відбувалося у різні епохи по різному: через церковне богослужіння, сімейне морально-етичне виховання, систему шкільництва з функцією виховання моральних та громадянських чеснот та навіть через інститути державної ідеології й пропаганди. Усі ці форми колективного та індивідуального засвоєння прямого й символічного змісту Біблії, закодovаних у ній різноманітних практик життя, маємо враховувати як необхідний складник становлення та відтворення наших національних ідентичностей.

Перший і найважливіший культурно-ментальний наслідок християнізації слов'ян і засвоєння ними біблійної культури (а це був процес двоєдиний – виходячи з природи християнства як «релігії Бога-Слова», а християнської відправи – як «літургії Слова») – це входження до ментальності слов'ян біблійного історизму вкупі з ідеєю біблійної історії як універсальної, всесвітньої Священної історії Спасіння та Домозведення. Разом з християнством і Біблією наші пращури почали усвідомлювати світ як такий, що розгортається як історія – до того ж історія, наділена вищим сенсом.

Звідси мав походження найважливіший культурно-цивілізаційний і, якщо можна так сказати, глобально-соціологічний наслідок. А саме: християнізовані слов'яни, разом з іншими християнізованими народами отримували шанс побачити себе новими очима – як учасників всесвітньої історичної драми. Причому, як повноправних учасників – бо ж саме таким був пафос новозавітного універсалізму, для якого не існувало «ані елліна, ані юдея, ані язичника» – лише людство, спасенне «у Христі й через Христа».

Таке бачення стало підставою для однієї з найбільш грандіозних інтуїцій у духовній та цивілізаційній історії слов'ян – інтуїції, з якої, власне, починається і слов'янська християнська ідентичність, і давньоруська громадсько-політична думка. Говоримо тут про «Слово о Законі й Благодаті» Іларіона Київського, а також про «Повість врем'яних літ» Нестора Книжника.

Саме там біблійне, новозавітне богослов'я апостола Павла, синтезувалося з «синоптичним» поглядом на людську історію (де всі люди є рідними за походженням від Адама, сотвореного Богом за власними «образом і подобою») та низкою старозавітних прообразів, де постаті святих пророків та царів, які «ходили перед Господом» (серед них – сам Соломон, з яким порівнювали слов'янських князів-хрестителів, як-то Володимира). Цей синтез і став зразком для нового, принципово нового бачення себе у всесвітній історії – вкупі з іншими християнізованими народами, котрі гуртувалися у нову Цивілізацію.

Ця Цивілізація протягом часу свого постання (а Християнізація народів і знаменувала якраз свого часу історичний процес такого постання) продемонструвала нову якість згуртування народів, нову якість єдності міжнародної та міжлюдської.

Так, з одного боку, ніхто на ту пору ще не скасував як принцип об'єднання світу усіякі завоювання, усякого роду «збирання земель», підкорення народів іншими народами та їхніми деспотами. Так, мусимо визнати, що ідея імперії ще понад два тисячоліття жила і подекуди животіє й донині. Але, безперечно, з'явилася нова якість міжлюдського спілкування, комунікації, котра єднала роди й племена – в нації, а нації – у міжнародну єдність.

Цю єдність ми й до сьогодні знаємо як Європу – або перебуваючи у ній, або прагнучи до відновлення-зміцнення зв'язків з нею. І, попри те, що ця єдність завжди виглядала як єдність політична, культурна, цивілізаційна – вона насамперед була єдністю духовною і ментальною. І це сталося так завдяки засвоєнню біблійного слова – завдяки його зверненню до всіх – через кожного, а до народів – через особистостей.

Долучення до християнської цивілізації відрізнялося від цивілізування колишніх «варварів», котре і в дохристиянську добу здійснювалося «культурними» носіями імперських ідентичностей. Чим? Там це завжди були нерівноправні й нерівноцінні союзи вищих з нижчими. Християнство ж створило потужний мотив вселюдської рівності у можливостях історичного розвитку. Прийняття християнських чеснот означало найголовніше – «поворот до «побудови Європи у власному домі». Це означало органічну трансформацію на шляху історичного прогресу, а не просте запозичення чужоземного досвіду.

Засвоєння Біблії створило простір спільної мови – мови цінностей і мови символів. Спільність мови цінностей і символів і по досі забезпечує нам – попри всі різниці в локальних «мовах простих» та «звичаєх місцевих» – забезпечує нам можливість взаємопорозуміння і спільних домовленостей, спільної угоди заради спільної дії. Біблія була і залишається насамперед «Книгою Завіту», тобто «Книгою Союзу» – союзу Боголюдського та з'єднання між людьми на підставі вищих вартостей, даних Богом. Ідея такої спільної домовленості-згоди-угоди-союзу – Ідея Євроунії – як, бачимо, повсякчас втілюється в життя. Не лише тепер – а й протягом попередніх століть також (невипадково тоді у Гданську згадували Ганзу як приклад). І кожного разу, у кожному історичну добу – ця ідея Євроунії втілюється в дедалі досконалішій формі.

Відтак, Біблія стала осередком цінностей і символів релігійних, sacramentalних, котрі об'єднують Європу. Водночас варто зупинитися і на цінностях та символах загальнокультурних – бо ж вони так само є невід'ємними від принципів біблійного світогляду, засвоєних нашими пращурами понад тисячу років тому.

Передусім, це ідея (і цінність) безперечного і невідпинного прогресу – історичного поступу – і в розвитку кожної людини, і в розвитку локального суспільства, і в розвитку людства в цілому. Ця вартість пов'язана з ідеєю позитивних духовних трансформацій особистості, визначених релігійним, містичним/sacramentalним актом каяття перед Богом та ідеєю постійної «зацікавленості» Бога у своєму Творінні, Його присутності під час ключових моментів світового поступу, «Творення, котре постійно триває», не припиняючись і досі.

Далі, це ідея/і вартість персонального творчого зусилля у перетворенні світу на засадах прогресу – зусилля, котре передбачає творчість та ініціативу. Біблійним підґрунтям цієї цінності вбачаємо описану в Святому Письмі Божу настанову, яка інтегрально осмислює самотність людського буття/існування у світі. Йдеться про настанову людині піклуватися про довкілля, «порати» його – бути співтворцем Богові у неперервному розгортанні потенцій створеного Ним світу. І, як бачимо досі, саме творча ініціатива вирізняє європейську цивілізацію у всьому світі, є добрим прикладом для наслідування.

Реалізація творчої ініціативи у повсякденній практиці перетворення світу є невід'ємною ще від однієї ідеї/вартості вищого, біблійного гатунку, що прийшла до нас разом із християнством. Це – ідея/вартість раціонального/наукового пізнання світу як підстава для його перетворення й застосування заради людського розвитку. Так само біблійним підґрунтям цієї

ідеї/вартості стала ідея Божого сотворення світу та можливість пізнання Творця зокрема і раціональними методами – через раціональне, систематизоване, базоване на відкритті й перевірці нових фактів пізнання світу як Його Творіння. Це стало підставою погляду на світ природи спочатку крізь призму «натуральної теології»/theologia naturalis, а згодом – вже й крізь призму новочасної/модерної науки. Науки – феномену, котрий вирізняє з культурної, інтелектуальної та прагматично-технологічної точки зору саме європейську цивілізацію.

Обов'язково слід відзначити ще одну важливу річ: описані щойно ідеї/вартості прогресизму, персонального творчого активізму, раціоналізму та прагматизму в європейській ментальності суттєво врівноважені кількома важливими ідеями/вартостями, котрі також мають біблійне походження – тож увійшли до самого серця християнського світогляду. Про що скажемо тут?

Це ідея/цінність персональної та загальної/колективної відповідальності за скоєне у світі. Добро закладається й запліднюється добром, а за зло розплата заскочить і майбутні покоління. Можливість панувати в світі зовсім не дає права цей світ знищити. Як бачимо, ця вартість теж має біблійне коріння: самоусвідомлення недосконалості людської природи та діянь (біблійною християнською мовою – «гріховність») неодмінно потребує усвідомленої корекції людиною будь-яких власних вчинків («каяття» біблійною мовою).

З цього виходить, що така відповідальна творча активна дія, виявляючи вартість персональної чи колективної творчої самореалізації людини/групи/народу/нації – спирається водночас на ідею/цінність «всезагального добра»/welfare. Ця ідея/цінність – як максима суспільно значущої поведінки – стає в нашій культурі потужним запобіжником персонального або групового егоїзму та партикуляризму.

I, нарешті – означені ідеї/цінності реалізуються в системі спільнот, що постійно оновлюються. Спільнота, спілкування/комунікація – основа повноцінного персонального й колективного буття. Біблійна, християнська ідея/цінність ідеальної *communitas* – Церкви – стала підґрунтям, ідеалом вдосконалення різних форм комунікації і форм соціального життя, властивих Європі.